Кнјаз АСЛАН
баш мүəллим

ХАЛГ ЈАЗЫЧЫСЫ СҮЛЕЈМАН РƏҺИМОВУН ҺƏЈАТ ВƏ ЈАРАДЫЧЫЛЫҒЫНДА КИТАБ, КИТАБХАНА ВƏ МҮТАЛИƏ МƏСƏЛƏЛƏРИ

(Сүлејман Рəһимовун 100 иллик јубилејинə һəср олунур)

XX əср Азəрбајчан нəсринин көркəмли нүмајəндəси, мəшһур халг јазычысы, танынмыш ичтимаи хадим, Сосиалист Əмəји Гəһрəманы Сүлејман Рəһимов (1900-1981) милли мəдəнијјəтимизин вə əдəбијјатымызын инкишафында мүлки хидмəтлəр көстəрмиш гүдрəтли сəнəткарларымыздан биридир. О, чох мараглы, рəнкарəнк вə кениш јарадычылыг јолу кечмиш, нəсрин демəк олар ки, бүтүн жанрларында гəлəмини уғурла сынагдан чыхармыш, əдəбијјатымызда өзүнəмəхсус јер тутан роман, повест, һекајə, очерк вə башга бəдии əсəрлəр, һəмчинин дəрин мəзмунлу публисистик əсəрлəр вə тəнгиди мəгалəлəр јазмышдыр.

Халг шаири Сəмəд Вурғунун сөзлəри илə десəк, Сүлејман Рəһимов XX əср "Азəрбајчан əдəбијјатынын ағыр артилеријасы" (1) əвəзсиз роман устасы кими танынмыш,

"Шамо", "Сачлы", "Ағбулаг дағларында", "Ана абидәси", "Гафгаз гарталы" романлары илә үмумхалг мәһәббәти газанмышдыр. Онун "Меһман", "Ајналы", "Медалјон", "Гардаш гәбри", "Арзу", "Ата вә оғул", "Мәһтабан", "Јахшылыг" кими повестләри вә бир чох һекајәләри кениш охучу күтләсинин диггәтини өзүнә чәлб етмиш, нәсилләрин мә`нәви тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр.

С.Рәһимовун бир сыра тәнгиди мәгаләләри, нәзәри мүлаһизәләри дә вардыр ки, бу әсәрләриндә о, әдәбијјатымызын бир сыра вачиб мәсәләләринә тохунмуш, дәјәрли фикирләр сөјләмишдир.

Бөјүк јазычы халг һәјатыны, адәт-ән`әнәләримизи дәриндән билмиш, шифаһи әдәбијјатымызын, нағыл вә дастанларымызын, ашыг ше`рләримизин һәм сәррафы, һәм дә хиридары олмушдур.

Доғма Азәрбајчан дилини көзәл билән, онун сафлығы вә тәмизлији уғрунда чарпышан вә мүбаризә апаран зијалыларымыз сырасында Сүлејман Рәһимов хүсуси хидмәтләр көстәрмишдир.

Көркәмли әдибин мәшһур нәср әсәрләри вә публисистикасы узун илләрдир ки, Азәрбајчан вәтәндашларынын мә`нәви, бәдии-естетик тәрбијәсиндә түкәнмәз хәзинә ролуну ојнајыр, ушагларын, јенијетмәләрин вә кәнчләрин бәдии зөвгүнүн формалашмасына, бир шәхсијјәт кими јеткинләшмәсинә, Вәтәнә лајиг өвлад кими бөјүмәсинә сәмәрәли тә`сир көстәрир (2).

Сүлејман Рәһимов һәмишә милли мәдәнијјәтимизин дирчәлишинә дә хүсуси диггәт јетирмиш, бу мүнасибәтлә "Јахшылыг" адлы бир повест вә онларла мәгалә јазыб нәшр етдирмишдир. Тәәссүф ки, онун һәјат вә јарадычылығыны тәдгиг едән әдәбијјатшүнас алимләр бу мәсәләјә өтәри шәкилдә тохунмушлар. Мәһз буна көрә Сүлејман Рәһимовун **зәнкин әдәби-бәдии ирисинин китабханашүнаслыг елми тәрәфиндән тәдгигата чәлб олунмасы, устад сәнәткарын китаб, мүталиә, китабхана илә бағлы сөјләдији фикир, кәлам, мүлаһизәләрин топланмасы вә елми арашдырмаја чәлб едилмәси мүһүм актуаллыг кәсб едир. Зәннимизчә, бу, һәм дә јазычынын 100 иллик јубилејинә дәјәрли төһфә ола биләр.**

Халг јазычысы Сүлејман Рәһимов мәгаләләринин бириндә јазыр: "Көрдүјүмүз әзәмәтли шәһәрләр, чохмәртәбәли биналар, чал-кечир дәмирјол шәбәкәләри, сајсыз-һесабсыз мәдәнијјәт абидәләри инсан әмәјинин, инсан әглинин, инсан зәкасынын мәһсулудур... Бу дүнјада һеч балача бир дахма да, балача бир китабча да өзбашына јаранмамышдыр... Шүурлу инсан әмәји даима тәрәггијә хидмәт етмиш, һәјата јениликләр кәтирмишдир..."(3 -С.37).

Бу фикрин тәсдиги кими сәнәткарын даһа бир фикринә нәзәр салаг: "Јазычыларымыз өз гүдрәт вә илһамыны халгдан алырлар. Ајры-ајры шәхсијјәтләр халга хидмәт үчүндүр. Биз һәмишә бу мүһүм мәсәләни нәзәрдә тутмалыјыг. Ајры-ајры халг артистинин, әмәкдар инчәсәнәт хадиминин, адлы-санлы шаирин, әдибин, драматургун фәалијјәти, һәмишә, һәр заман халга көстәрдији хидмәтлә өлчүлмәлидир"(3.- С.33).

Бөјүк әдибин бу сөзләрини там мә`нада онун өзүнә дә аид етмәк олар. Чүнки Сүлејман Рәһимов һәмишә доғма Азәрбајчан халгынын мәдәнијјәтинин, маарифинин, тәһсилинин, елминин, әдәбијјатынын, инчәсәнәтинин чичәкләнмәсинә чалышмышдыр.

С.Рәһимовун һәјат вә јарадычылығында китаб, мүталиә, китабхана, бүтөвлүкдә мәдәнијјәт мәсәләләри мүһүм јер тутур. Бу да тәсадүфи дејил. Белә ки, бу көркәмли шәхсијјәт бир тәрәфдән әсл јазычы кими китаба, китабханаја гырылмаз телләрлә бағлы идисә, дикәр тәрәфдән 1945-1953-чү илләр әрзиндә Азәрбајчан ССР Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинин сәдри (4) олараг милли мәдәнијјәтимизин тәрәггиси наминә уғурла фәалијјәт көстәрирди. Мараглыдыр ки, бүтүн бунлар мәшһур јазычынын һәм бәдии, һәм дә публисистик әсәрләриндә өз кениш әксини тапмышдыр.

Сүлејман Рәһимов 10 чилдик "Сечилмиш әсәрләри"нә јаздығы "Һәјат јолу (Хатират дәфтәриндән)" адлы өн сөзүндә о дөврү белә хатырлајыр: "1945-чи илин ијул ајындан башламыш та 1953-чү илин мај ајына кими Республика Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә чалышдым. Илк әвәлдән мәдәни-маариф комитәсинин ишини тәшкил етмәли олдуг. Мүһарибәдән дөнән, ағыр сынаглардан чыхан намуслу

шәрәфли зијалылардан Комитәјә ишә көтүрдүк, тез бир заманда идарәнин алт гатында јүнкүл бир мәтбәә дүзәлдә билдик. Комитәдә топланан намуслу ишкүзар коллективә архаланмагла, күтләви ишләри күчләндирдик, бирбаш чамаата үз тутдуг. Күлли нүсхәләрлә нәшр едилән чағырышлары - мәктублары кәндарасы диварлара јапышдырмагда, чамаатын јығынчаг јерләриндә охумагда мәдәни-маариф ишчиләри, охучулар көмәјимизә кәлдиләр. Бу мәктублары вә мүрачиәтләри мән бир нөв бәдии, "Шамо" дилиндә јазырдым. Кәндләрлә әлагәни күчләндирдик, өзүмүз дә рајонлара, кәндләрә дөнә-дөнә кетдик. Демәк олар ки, мән Азәрбајчанын бүтүн рајонларыны, бир чох мәктәбләрини кәзиб доландым. Јәгин ки, Комитәдә ишләдијим мүддәт әрзиндә јаздығым, ја редактә етдијим материал үст-үстә топланса, бир јүз чап вәрәгиндән дә јухары олар. Елә бунлар да чох кәрәјимизә кәлирди. Чапханадан чыхан мәктублар, мүрачиәтнамәләр, гираәтхана, клуб, китабханалар үчүн көндәрдијимиз хырда китабчалар ишләримизә хејли көмәк етдији үчүн мәнә һәдсиз зөвг вермәјә башлады. Бәдии әсәр дә халг үчүн дејилми?"(5.-С.49).

Көрүндүјү кими, С.Рәһимов Азәрбајчанда мәдәни гуручулуг ишләринин кениш вүс`әт алмасы үчүн мүһүм хидмәтләр көстәрмиш, мәдәни-маариф мүәссисәләринин инкишафы гајғысына галмыш, милли мәдәнијјәтимизин чичәкләнмәси наминә сәмәрәли тәшәббүсләрлә чыхыш етмиш, бу тәшәббүсләри һәјата кечирә билмишдир.

Әдиб јазыр: "Бир сыра рајон мәркәзләриндә мәдәнијјәт сарајы вә китабхана биналары тикмәјә башладыг. Республика мәтбуаты, намуслу халг зијалылары бу ишә хејли көмәк етдиләр, халгымызын мәдәни гуручулуг һәрәкатыны мәтбуатымыз өз сәһифәләриндә мүнтәзәм олараг ишыгландырды. Республика мәдәни-маариф мүәссисәләри үчүн јени биналарын тикилмәсиндә гүдрәтли халг һәрәкаты өз күчлү тә`сирини көстәрир, мүсбәт сәмәрәсини верир, бизи руһландырыб гидаландырыр, шәхсән мәнә түкәнмәз мә`нәви зөвг верирди. Масаллы, Ләнкәран, Күрдәмир, Товуз, Ағдам, Ағдаш кими рајонларда фәалларын иштиракы, әмәксевән намуслу кәндлиләрин көмәји илә типик лајиһә әсасында,

милјон маната баша кәлән мәдәнијјәт сарајлары бир-биринин ардынча учалырды. Бу мүддәт әрзиндә китаб фондумуз да хејли артды. Биз нефт фонду һесабына Бакыдан рајон вә кәнд китабханаларына арды-арасы кәсилмәјән китаб бағламалары көндәрир, китабханалары мәдәни мүхәллифатла тәчһиз едирдик. Бүтүн бунларла бирликдә, хејли мүддәт әрзиндә чалышыб вурушдугдан сонра бу күн шәһәримизин мәркәзиндә учалан Республика Дөвләт Китабханасынын лајиһәсини Москвада тәсдиг етдирмәк, тикинти саһәсиндә јашајанлары ја пул-пара, јахуд мәнзиллә тә`мин едиб көчүрмәк, бу јарашыглы бөјүк бинанын тәмәлини гојмаг мүмкүн олду" (5.-С.49-50).

Ону да гејд едәк ки, М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасынын иншасы илә бағлы С.Рәһимов "Јахшылыг" адлы ајрыча бир повест јазыб нәшр етдирмишдир ки, бу елми мәгаләдә һәмин әсәрин тәһлилинә дә хүсуси јер верилмишдир.

Мә`лум олдуғу кими, 1997/98-чи тәдрис илиндә Бакы Дөвләт Университети китабханачылыг факүлтәсинин 50 иллији тәнтәнә илә гејд олунмушдур. Бу күн фәрәһлә сөјләјә биләрик ки, бу факүлтәнин јарадычылары сырасында севимли јазычымыз Сүлејман Рәһимовун мүстәсна ролу вә хидмәти вардыр. Онун өзү бу барәдә 1960-чы илләрдә беләә јазырды: "Мәдәни-маариф мүәссисәләринә орта тәһсилли кадр һазырламаг үчүн техникум, али ихтисаслы ишчиләр һазырламаг үчүн дөвләт университети нәздиндә китабханачылыг шө`бәси тәшкил едилди"(5).

Бу мәсәләдән бәһс едән көркәмли китабханашүнас алим, Бејнәлхалг Информасијалашдырма Академијасынын мүхбир үзвү, тарих елмләри доктору, профессор Абузәр Хәләфов "Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсилинин инкишафы" адлы монографијасында јазыр ки, 1947-чи илдә "Республикада мәдәни-маариф мүәссисәләри үчүн кадр һазырламаг һаггында" хүсуси гәрар гәбул едилмиш, Азәрбајчан Дөвләт Университетинин филоложи факүлтәси нәздиндә јүксәк ихтисаслы китабханачы кадрлар һазырлајан китабханачылыг шө`бәсинин тәшкил едилмәси вә бу шө`бәнин кәләчәкдә ајрыча факүлтәјә чеврилмәси нәзәрдә тутулмушду. Шө`бәнин ачылмасы ишинин тәшкили АДУ-нун ректорлуғуна вә

Азәрбајҹан ССР Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинә һәвалә олунмушду.

1947-чи илдә һәмин Комитә ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсили Назирлијинә хүсуси мәктубла мүрачиәт едәрәк, республикада јүксәк ихтисаслы китабханачы кадрлара бөјүк еһтијач олдуғуну әсасландырмыш, университетдә ајрыча тәдрис планына малик олан китабханачылыг шө`бәсинин ачылмасыны хаһиш етмиш вә разылыг алмышды. 1947-48-чи тәдрис илиндән китабханачылыг шө`бәси фәалијјәтә башлады (6.-С.19).

Профессор А.Хәләфов китабханачылыг шө`бәсинин тәшкилини республикамызын мәдәни һәјатында мүһүм һадисә кими гијмәтләндирәрәк јазыр: "Бу шө`бәнин јарадылмасында 1945-чи илдән Азәрбајҹан ССР Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Камитәсинин сәдри, көркәмли дөвләт хадими Сүлејман Рәһимовун мүһүм хидмәти олмушдур. Сүлејман Рәһимов мәдәни-маариф мүәссисәләринә башчылыг етдији дөврдә республикамызда китабхана ишинин һәртәрәфли инкишафы, хүсуси илә китабханаларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси, китабхана шәбәкәсинин артмасы, китаб фондларынын чохалмасы, әһалијә китабхана хидмәтинин тәкмилләшдирилмәси саһәсиндә мүвәффәгијјәтләр әлдә едилмишдир. Көркәмли јазычы, һәссас инсан вә јеткин бир зијалы кими Сүлејман Рәһимов китаб вә китабхана ишини мәдәни инкишафын мүһүм саһәси кими чох јүксәк гијмәтләндирир, мүталиәни халгын шүурланмасынын әсас васитәләриндән бири һесаб едирди. Китабхана иши онун нәзәриндә халгын үмуми мәдәнијјәтинин јүксәлдилмәси васитәси, китабханачы исә ишыг вә тәрбијә мәнбәји иди. Мәһз буна көрәдир ки, Сүлејман Рәһимов китабханачылыг шө`бәсинин, сонралар исә китабханачылыг факүлтәсинин иши илә һәмишә марагланмыш, онун ишинә көмәк етмишдир. О, китабханачылыг факүлтәсинин тәләбәләринин көрүшүнә кәлмәји, јени әсәрләринин мүзакирәсиндә иштирак етмәји чох севирди" (6.-С.19-20).

Даһа сонра профессор А.Хәләфов билдирир ки, 1947-чи илин октјабр ајында университетин филоложи факүлтәсинин јанында китабханашүнаслыг вә библиографија кафедрасынын

јаранмасында, кафедра үчүн мүәллим кадрларынын сечилмәсиндә дә Сүлејман Рәһимов јахындан иштирак етмишдир (6.-С.26-27).

Профессор А.Хәләфовун бир мә`луматы да бөјүк мараг доғурур: "Китабханачылыг шө`бәсиндә китаб тарихиндән илк мүһазирәни Сүлејман Рәһимов охумушдур"(6.-С.27).

Абузәр Хәләфовун 1998-чи илдә нәшр олунмуш "Азәрбајҹанда али китабханачылыг тәһсили (1947-1997-чи илләр)" адлы монографијасында бу фикирләрини инкишаф етдирәрәк јазыр ки, С.Рәһимов көркәмли јазычы, бачарыглы дөвләт хадими олмагла јанашы, һәм дә аловлу вәтәндаш, јүксәк сәвијјәли зијалы иди. Доғма Азәрбајҹан халгына сонсуз мәһәббәт онун ганына ишләмишди. О, китабы, китабхана ишини чох јүксәк гијмәтләндирир, китабын әһәмијјәти, китабхананын ҹәмијјәтдә ролу һаггында мәгаләләр јазыр, аловлу трибун кими кәндләрдә, рајонларда, шәһәрләрдә инсанларын тәрбијә вә тәһсилиндә китабын, мәдәни гуручулугда китабхана ишинин ролу һаггында чыхышлар едирди.

Профессор А.Хәләфов јазыр: "Сүлејман Рәһимовун китабхана иши саһәсиндә ән бөјүк хидмәти Азәрбајҹанын кәнд рајонлары мәркәзләриндә нүмунәви китабхана биналарынын тикинтиси олмушдур. Республиканын 20-јә јахын рајонунда илк дәфә олараг нүмунәви лајиһә илә хүсуси китабхана биналары тикилмишди. Азәрбајҹан кәндинин һәјатында јени вә мүһүм һадисә олан хүсуси лајиһәли китабхана биналарынын иншасы китабхана ишинин инкишафына тәкан верир, кәнд ичтимаијјәтинин диггәтини бу саһәјә ҹәлб едирди.

Сүлејман Рәһимов гејд едирди ки, кәнддә аптек ачмаздан әввәл китабхана ачмаг лазымдыр ки, кәнд әһалиси охусун, савадлансын, сәһијјә мәдәнијјәти јүксәлсин, онда онлар өз сәһһәтләрини горумаға имкан газаначаглар, хәстәләнмәјәҹәкләр, онлара дәрман лап аз лазым олаҹаг. Образлы ифадә едилмкиш бу сөзләрдәки бөјүк һәгигәт һамыја мә'лумдур. Көркәмли јазычы, һәссас инсан вә јеткин зијалы кими С.Рәһимов китаб вә китабхана ишини мәдәни инкишафын чох ваҹиб саһәси кими гијмәтләндирир, мүталиәни халгын савадланмасынын әсас васитәләриндән бири һесаб

едирди. Китабхана иши онун нәзәриндә халгын үмуми мәдәнијјәтинин јүксәлдилмәси васитәси, китабханачы исә ишыг вә тәрбијә мәнбәјидир. О, китабханачыны педагог, мүәллим, биликләри јајан, инсанлара ишыг бәхш едән бир шәхс кими дәјәрләндирир, китабханачылыг тәһсилинин тәшкили, тәдриси просеси, китабханашүнас-библиограф кадрларын һазырланмасы илә марагланырды. Јазычы мүнтәзәм олараг китабханачы тәләбәләрлә көрүшә чан атыр, онларын гаршысында чыхыш етмәји өзүнүн мәнәви борчу билир" (6.1. – С.23-24).

Көрүндүјү кими, китаб, китабхана, китабханачылыг тәһсили, үмумијјәтлә, мәдәни гуручулуг просеси танынмыш јазычынын өмүр вә зәһмәт јолунда парлаг сәһифәләр јазмышдыр.

Сүлејман Рәһимовун өзү һәмин илләри белә гијмәтләндирир: "Шуша Педагожи Техникумунда олдуғу кими, Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә дә әввәлчә ишә кетмәк истәмәсәм дә, үстүндән бир аз өтүнчә, чан-башла ишләдим. Бурада чалышдығым сәккиз или өмрүмүн ән мә`налы илләриндән сајырам. Бу мүддәт әрзиндә халг һәрәкаты мәнә түкәнмәз бир јарадычылыг руһу верди. Мән бир јазычы кими дә хејли чалышыб ишләдим. Бу вахт әрзиндә мән автобиографик характер дашыјан "Ата вә оғул" повестини, "Сачлы"нын II вә III чилдләрини јаздым. "Шамо"нун I вә II чилдини дә ишләјиб чап етдирә билдим. Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә ишләмәјимин бәһрәси олараг, мән "Ағбулаг дағларында" романыны да јаздым. Бу романда Азәрбајчанын мәдәни гуручулуг ишләрини, тәбии зәнкинликләри, хүсусән "Истису", "Туршсу" кими чох фајдалы, кәрәкли шәфа гајнагларыны, Көј көл кими көзәл рәнкарәнк тәбиәт мәнзәрәләрини гәләмә алмаға чалышдым" (5.-С.50).

Әдибин бу сөзләринә хүсуси диггәт јетирмәк вачибдир. Чүнки С.Рәһимовун бу нијјәти романын гурулушуна олдуғу кими, мәзмунуна, һәјат материалынын сечилмәсинә дә билаваситә тә`сир көстәрмишдир.

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра тез-тез Азәрбајчанын рајонларына кедән, мәдәни-маариф мүәссисәләринин

зәһмәткешләр арасында апардығы ишләрлә јахындан марагланан, кәндләрдә, рајон мәркәзләриндә мәдәнијјәт сарајлары, клублар вә китабханалар тикилмәси һәрәкатынын фәал иштиракчыларындан бири олан әдиб чох ибрәтамиз һадисәләрин шаһиди иди. Тәсадүфи дејил ки, китабхана вә мәдәнијјәт сарајларында апарылан иш "Ағбулаг дағларында" романында мүһүм јер тутур.

Сүлејман Рәһимов һәлә илк романларындан башлајараг китаба, мүталиәјә, мәдәни-маариф очагларына јүксәк гијмәт вермиш, севимли гәһрәманлары Шамонун, Рүхсарәнин, Фәрһадын вә башгаларынын бир шәхсијјәт вә әдәби образ кими инкишафында һәмин васитәләрин әвәзсиз ролуну дөнә-дөнә гејд етмишдир. Мараглыдыр ки, јазычы тәкчә баш гәһрәманлары дејил, дикәр мүсбәт сурәтләри дә китаба вә китабханаја бағлы инсанлар кими гәләмә алмышдыр.

Мәсәлән, "Шамо" романында вахтилә "неј чалан, Дәлидағда кәзиб ағач дөјүшдүрән", сонра һәгигәти китабларда тапараг, анд ичән Шамо билаваситә ишдә, мүбаризәдә мәтин бир шәхсијјәт кими јетишир. Одур ки, Шамо халгын јетирдији, тәрбијәләндирдији вә бәрк ајагда мүдафиә етдији бир гәһрәмана чеврилир (7.-С.24).

"Сачлы" романында халгын мәнафеји вә хошбәхтлији јолунда мүбаризә апаран Таһир Дәмиров өз ишиндә халгын көмәјинә вә мәһәббәтинә архаланыр. Онун мә`лумат вә мараг даирәси кенишдир. Таһир классикләрдән өјрәнмәклә јанашы, Лев Толстојун "Һәрб вә сүлһ" әсәрини икинчи дәфә охујур, тәсәввүрүндә ағсачлы Мирзә Фәтәли чанланыр; Азәрбајчан нағылларыны севир, "Молла Нәсрәддин"ин әлинә кечмиш нүсхәләринин үстүндә әсир. Сабирдән, Ширванидән, Пушкиндән әзбәр парчалар сөјләјир (8.-С.100).

Бу һәртәрәфлилик ону күндәлик чари ишләрин арасында итиб-батмагдан хилас едир.

Әдибин "Ана абидәси" романынын гәһрәманлары да елмә, билијә, савада, китаба, маарифләнмәјә гијмәт верән адамлардыр. Әсәрдәки сурәтләрдән бири - көркәмли маарифчи вә дөвләт хадими кими тәсвир олунмуш Зәкәријјәоғлу јахшы баша дүшүр ки, халгын мәдәни јүксәлиши проблеминин комплекс һалда, маариф вә мәдәнијјәтин бүтүн саһәләри

арасында үзви әлагәдә һәлл етмәк, ирәлиләтмәк лазымдыр. Китабын, елмин, мәдәнијјәтин гүдрәтинә инанан Зәкәријјәоғлу дејир: "Биз нәинки орта тәһсилли мүәллими индики кими әлдә чыраг ахтарачағыг, һәтта али тәһсилли мүәллимләрлә Азәрбајчан кәндини тамамән, "бәсди" дејинчә тә`мин едәчәјик!" (9.-С.31).

С.Рәһимовун китаб, мүталиә, китабхана, китаб тәблиғи илә бирбаша бағлы олан ајрыча бәдии вә публисистик әсәрләри дә вардыр. О, хүсусилә Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинин сәдри ишләдији вахтлар бу мөвзуларла бағлы хејли мәгалә, мә`рузә, нитг вә с. јазыб нәшр етдирмишдир. Бу бахымдан јазычынын "Јанан булудлар", "Мәдәни-маариф ишләринин јүксәлиши уғрунда", "Азәрбајчанда сијаси-маариф ишләри", "Мәдәни-маариф мүәссисәләринин мүбариз вәзифәләри", "Кәнчлик вә кәнддә мәдәни-мәишәт мәсәләләри", "Тәгдирәлајиг тәшәббүс", "Китабхана", "Китабхана ишләри һаггында", "Кәндләрә мәдәни хидмәти даһа да јахшылашдыраг", "Мәдәни-маариф очагларынын көркәми вә сәлигәси һаггында", "Мәдәнијјәтимизин бөјүк наилијјәтләри", "Газах вә Газымәммәд рајонларында мәдәни-маариф ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында" кими онларча публисистик јазылары бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Бу әсәрләрдә С.Рәһимов өзүнү китабчылыг вә китабхана ишинин биличиси, үмумијјәтлә милли мәдәнијјәтимизин әсл гајғыкеши вә тәблиғатчысы кими тәсдигләјир.

40-чы илләрин сону - 50-чи илләрин әввәлләриндән башлајараг Азәрбајчанын бир чох рајонларында вә кәндләриндә учалдылан мәдәнијјәт евләри вә китабханалар, мәдәнијјәт сарајлары вә клублар мәсәләсини Сүлејман Рәһимов илк дәфә 1947-чи илдә јазыб дәрч етдирдији "Јанан булудлар" адлы очеркиндә галдырмышдыр. Јазычынын хош нијјәтлә ирәли сүрдүјү бу тәшәббүс аз сонра рајон вә кәндләримиздә кениш үмумхалг һәрәкатына чеврилмишдир (10).

"Јазычы кәрәк китабдан-китаба дејил, һәјатдан-һәјата, кәдә-кәдә, ахтара-ахтара јени сәнәт әсәри јаратсын" (11.-С.148) - дејән јазычынын өзү бүтүн јарадычылығы боју бу

принсипә әмәл етмиш, бир-бириндән дәјәрли бәдии әдәбијјат нүмунәләри гәләмә алмышдыр.

Азәрбајчанда мәдәни-маариф ишинин јүксәлдилмәсини әсас вәзифәләрдән бири кими дәјәрләндирән, мәдәнијјәт очагларынын, о чүмләдән китабханаларын јарадылмасыны үрәкдән алгышлајан вә имканы дахилиндә өзү дә бу ишә көмәк көстәрән С.Рәһимов бу мәсәләләрә дә мәгаләләр һәср етмишдир. Мәсәлән, 1947-чи илдә јаздығы "Нәчиб тәшәббүс" мәгаләсини о, Ағдаш рајонунун Үчговаг кәндиндәки "Гырмызы Азәрбајчан" колхозу мәдәнијјәт евинин ачылышы (12)^ 1948-чи илдә јаздығы "Китабхана" мәгаләсини исә Исмајыллы рајон китабханасынын ачылышы мүнасибәти илә гәләмә алмышдыр (13).

С.Рәһимов 1945-чи илдә дәрч етдирдији мәгаләләринин бириндә јазыр: "Заманәмиздә китабсыз мәдәнијјәтдән вә мәдәни ингилабдан данышмаг олмаз! Китаб инсан ағлынын вә әмәјинин мәһсулудур. Елм вә сәнәтин һәр һансы бир саһәси өз инкишафы үчүн китабчылыг ишинә миннәтдардыр..." (14).

Көрүндүјү кими, јазычы мәдәнијјәт вә мәдәни тәрәггинин әсас амили кими китабы чох јүксәк гијмәтләндирир, китабчылығы бүтүн елм вә сәнәт саһәләринин зирвәсинә галдырыр.

Китабы мә`нәви гида адландыран јазычы даһа сонра дејир: "Китаб елм вә сәнәт абидәсидир. Бөјүк философлар, шаирләр вә алимләр китабла јашајырлар. Низами "Хәмсә" илә, Толстој "Һәрб вә сүлһ" илә, Сабир "Һопһопнамә" илә јашајыр. Китаб олмасајды, бәшәријјәтин бөјүк сималары улдузлар кими өз вахтларында парлајыб, сонра сөнүб кедәрдиләр" (14).

Әдиб 1948-чи илдә Исмајыллы рајон китабханасынын ачылышы мүнасибәти илә гәләмә алдығы "Китабхана" адлы мәгаләсиндә һәм китаб, һәм дә китабхана һаггында ән көзәл фикирләр сөјләмиш, онлары даим јанараг чәмијјәтин, инсанларын шүуруну, ағлыны, јашајышыны нура гәрг едәјән сөнмәз ишыг адландырмышдыр. О, јазыр: "Китаб вә китабхана ән нурлу бир ишыгдыр. Китаб шүур үчүн, ағыл вә димаг үчүн, күндәлик тәсәррүфат ишләри үчүн дә әсл ишыгдыр. Китаб кечә дә, күндүз дә ишыгдыр!.." (15)

Өз мәгаләсиндә "охучу-китабхана" мүнасибәтинә дә тохунан С.Рәһимов фикрини белә давам етдирир: "Охучу китабхананын әсл досту, китабхана исә охучунун чох севдији мүгәддәс бир јердир" (15).

Чәмијјәтдә китабханаларын тутдуғу мүһүм јери дүзкүн мүәјјәнләшдирән јазычы гәнаәтини бу чүр әсасландырыр: "Габагчыл мүтәрәгги сималарын јаратдығы хатирәләри өзүндә топлајан, һәр заман ону охучуја тәгдим едән китабханадан да хејирли нә ола биләр!.. " (15).

Китаба, мүталиәјә вә китабханаја дәрин һөрмәтлә јанашан, һәр бир зијалынын һәјатында онларын ролуну әвәзсиз сајан Сүлејман Рәһимов әдәби-тәнгиди мәгаләләринин бириндә һаглы олараг јазыр ки, бә`зи шаир вә јазычыларын јарадычылығындакы мөвзу касадлығы, актуаллығыны итирмиш мәсәләләрин зәиф тәсвири илк нөвбәдә онларын мүәллифинин мүталиә даирәсинин зәифлији, китаб охумамасы, зәһмәтә гатлашмамасыдыр. О дејир: "Јарадычы зәһмәтдән кәнар һеч бир барлы-бәһрәли зәка јохдур, ола да билмәз. Ән бөјүк зәка, ән бөјүк јарадычы зәһмәтлә ишыгланмышдыр! Мәндән сорушсалар ки, ән бөјүк зәка саһиби кимдир? Мән дејәрдим, ән бөјүк јарадычы зәһмәткеш сәнәткар! Јарадычы зәһмәтсиз һәр һансы зәка чох тезчә сөнәр, онун мә`нәви аләминә чох тезчә гаранлыг чөкәр!" (11.-С.156).

Бунунла бирликдә С.Рәһимов охучулары зәиф әсәрләрин мүталиәсиндән чәкиндирәрәк, јазычылары охучунун бәдии зөвгүнү формалашдырмаға гадир әсәрләр јаратмаға чағырыр: "Бизим бәдии әсәрләримиз үрәјимизә кирән, бәдии зөвгүмүзә, дујғуларымыза гида верән, бизи дүшүндүрән, мә`нән силаһландыран әсәрләр алмалыдыр. Бизи дүшүндүрмәјән, һәјәчанландырмајан, ајаг бармагларынын учунда оғрун-оғрун бөјрүмүздән өтүб кечән әсәр, һәр һансы мөвзуја һәср едилмиш олса да бәдии әсәр ола билмәз. Бәдии әсәр ачыг чарчы кими бизи сәсләмәли, кур авазла һәр кәси чағырмалыдыр"(3.-С.9).

Көркәмли јазычы охучу зөвгүнү мүтләг нәзәрә алмағын вачиблијини дөнә-дөнә тәкрарлајараг фикрини белә әсасландырыр: "Бизим заманәмиздә јүксәк мәдәни сәвијјәли, орта, али тәһсилли охучунун бәдии зөвгүнү нәзәрә алмамаг олмаз!.. Чүнки инди тәк-тәк адам дејил, демәк олар ки, бүтүн

халгымыз орта, али тәһсилли олмушдур. Инди охучу бармагла сајылан тәк-тәк бәркүзидә задәканлардан, гара гајтан ејнәкли мүнәввәрләрдән ибарәт дејил, бүтүн күтләдир" (3.-С.10).

Әдиб бәдии әсәрин гијмәтини китабын галынлығында, назиклијиндә көрмәдијини, әксинә, дахили дәјәрлә бағланмајан галынлығын артыг јүк олдуғуну, бәдии әсәрин һәчмини онун санбалы илә бағландығыны гејд едир: "Мәсәлә һеч дә әсәрин галынлығында, ја назиклијиндә дејилдир, мәсәлә әсәрин мәзмунунда, бәдии кејфијјәтиндә, бәдии дәјәриндәдир, онун үзәриндә һәгиги сәнәткарын сәрф етдији јарадычылыг саатларынын мигдарындадыр" (3.-С.52-53).

Она көрә дә С.Рәһимов сәмәрәли мүталиәни јарадычылығын дүзкүн тәшкили вә идарәси илә әлагәләндирәрәк јазыр: "Јарадычылығы тәшкил вә идарә етмәк зәруридир. Мән бизим јарадычылығымызын тәшкилини, бизим мәдәни-мә`нәви инкишафымызын артымы кими нәзәрдә тутурам. Јазычы үчүн сон нәфәсинә гәдәр өјрәнмәк, инкишаф етмәк, артмаг кәрәкдир. Бу артым исә дүнја мәдәнијјәти илә, бөјүк сәнәткарларла таныш олмагдан башга, өзүндә, өз јарадычылығында да олмалыдыр" (3.-С.53).

Јазычы һәр бир мәдәни адамын өз мүталиә даирәсини кенишләндирмәсинин зәрури олдуғуну хүсусилә вурғулајыр: "Әлбәттә, нә гәдәр чох охусан, нә гәдәр чох билсән, о гәдәр јахшыдыр... Һәр бир мәдәни адам (мүәллим, мүһәндис, агроном, тәбиб вә с.) бизим классикләри, бизим әдәбијјаты, дүнја әдәбијјатыны билмәлидир, охумалыдыр, өјрәнмәлидир. Бәдии әдәбијјаты охумајан, танымајан зијалыны бир зијалы кими тәсәввүрә кәтирмәк мүшкүлдүр" (3.-С.53).

Гәләм јолдашларыны јүксәк сәвијјәли бәдии сәнәт әсәрләри јаратмаға сәсләјән С.Рәһимов јазыр: "Әдәбијјатын өзүндә һәјаты учалтмаг, охучулара аличәнаб һиссләр ашыламаг бизим мүгәддәс вәзифәләримиздән олмалыдыр. Охучулара елә аличәнаб, хејирхаһ һиссләр ашыламаг кәрәкдир ки, орада јүксәк вәтәнпәрвәрлик дујғулары олсун, орада ичтимаи әмлакын мәнафеји шәхси мәнафедән үстүн тутулсун, орада һәр кәс өз сәадәтини ејни заманда јолдашынын, халгынын сәадәтиндә көрсүн" (3.-С.62-63).

Башга бир чыхышында көркәмли јазычы һаглы олараг дејир ки, "өјрәнмәк, охумаг, јорулмадан охумаг, бөјүк сәнәткарларын устадлығындан дәрс алмаг лазымдыр... Биз тәһсилсиз, бөјүк мәдәни ирсә јијәләнмәксиз кечинә билмәрик!" (3.-С.181).

С.Рәһимов охучунун мараг вә тәләбинин мүтләг нәзәрә алынмасыны нәзәрә чатдырараг јазыр: "Заманәмиздә охучунун, тамашачынын јүксәк мәдәни тәләбләрини нәзәрә алмамаг олмаз... Әкәр бир әсәр әлдән-әлә кәзмирсә, онун вәрәгләри охучу бармаглары илә сөкүлүб дағылмырса, нечә дејәр, елә "тәзә тикилиб, тәзә дә галырса", демәк, бу әсәр јашамыр, сүрүнүр, һагг газанмыр, күнчдә-бучагда боғулур, нәфәси тәнкишир, ағзына оксикен балышы тутсан да ишыг үзү көрмәдән өлүр!.. Белә әсәр мүәллифи... охучунун гәрәзсиз һөкмүнү динләмәли, ичтимаијјәт гаршысында вичдани мәс`улијјәт дашымалыдыр" (3.-С.187-188).

Халг јазычысы Сүлејман Рәһимов 1971-чи илдә китабхана бинасынын иншасына да, әввәлдә гејд етдијимиз кими, ајрыча бир әсәр - "Јахшылыг" повестини һәср етмишдир. Повестин әсас сүжетини М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасы үчүн јени бина лајиһәсинин тәсдиги вә онун тикинтиси тәшкил едир(10).

Әсәрин баш гәһрәманы Мүмтаз Нијаззадә садә бир кәндли аиләсинин јетишдирмәсидир. Сонралар о өз исте`дады вә зәһмәти сајәсиндә республикада јүксәк вәзифәләрдән биринә - Мәдәни-Маариф Комитәсинин сәдри вәзифәсинә тә`јин олунур. Һәјатынын мә`насыны инсанлара вә чәмијјәтә јахшылыгда көрән Мүмтаз Нијаззадә она мүрачиәт едәнләрә, хүсусилә кәнчләрә көмәк көстәрир, онларын тәһсил алмасы үчүн бүтүн имканлардан истифадә едир.

Бир дәфә күчәдә көзүнүн алты гаралдылмыш бир оғлан көрүр. Мә`лум олур ки, онун ады Сејрандыр, өзү дә тәләбәдир, көзүнүн алтындакы "фәнәр" исә китабхананын оху залында јер уғрунда мүбаризәнин нәтичәсидир. Мәһз бу тәсадүфи һадисә Нијаззадәни узун мүддәт нараһат едир вә о гәти гәрара кәлир: "Республика дөвләт китабханасыны көһнә Исмаиллијјәнин көһнәлән, мүасир китабханаја һеч дә әл вермәјән зирзәмиләриндән, дарысгал дәһлизләриндән чыхараг" (16-С.39).

Нијаззадә китабханаја кәнч нәслин елм, билик, тә`лим-тәрбијә мәркәзи кими бахыр. Одур ки, о, јени тикиләчәк китабхана бинасынын даһа кениш вә јарашыглы олмасыны арзулајыр: "Бу китабхана нечә олмалыдыр? - Нијаззадәнин тәхәјјүл аләминдә гәрибә бир е`чазла ме`мар олмаса белә, китабхана јаранмаға башлады. Бу китабхананын пилләкәни кениш, кирәчәји "Исмаиллијјә" ады илә тикилән бинадан һеч дә керијә дејил, ирәли олмалыдыр! Бурада китаблар өз мүасирлик хүсусијјәтләринә көрә сәлигә-сәһманла олмалыдыр! Охучу тәләб едән китаб тез тапылмалыдыр. Бу китабхана азы-азы әлли ил, бәлкә дә бир әср габаға бахыб, еһтијачы өдәмәлидир" (16.- С.42).

Нәһајәт, Мүмтаз Нијаззадәнин арзулары керчәкләшмәјә башлајыр: "Дөвләт китабханасы лајиһәси ме`мар-академик Һүсејнзадәнин башчылығы илә үч ил әрзиндә кечәли-күндүзлү ишләнәндән сонра али тәшкилатдан, тикинти-иншаат ишләрини тәнзим едән Үмумиттифаг Дөвләт Комитәси тәрәфиндән тәсдиг олунмалы, сонра Үмумиттифаг дөвләтинин али гәрарындан кечмәли иди" (16.- С.59).

Нијаззадә али тәшкилатда бу лајиһәнин тәсдиги үчүн бөјүк сә`ј көстәрир, белә бир китабхана бинасынын халгымыза нә дәрәчәдә лазым олдуғуну сүбута јетирир, Москвадан Бакыја гәләбә илә гајыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Мүмтаз Нијаззадә сурәти Сүлејман Рәһимовун өзү, ме`мар-академик Һүсејнзадә сурәти исә Микајыл Һүсејновдур. Мәһз онларын биркә фәалијјәти нәтичәсиндә М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасынын индики бинасы 1960-чы илдә тикилиб истифадә верилмишдир.

С.Рәһимов "Јахшылыг" повестиндә китаб, мүталиә вә китабхана һаггында чох дәјәрли фикирләр сөјләјир, өз гәһрәманларынын дили илә онларын һәр биринин инсан шәхсијјәтинин инкишафында мүсбәт вә әвәзсиз јер тутдуғуну билдирир.

Мәсәлән, Москвада китабхана бинасы лајиһәсини тәсдиг етдириб Бакыја гајыдан Мүмтаз оғлу Шүкранын соргусуна белә

чаваб верир: "Гәләбә, там гәләбә, оғлум! Сәнин Бакын, Азәрбајчанын үчүн бир мәдәнијјәт - китаб кашанәси әлдә едә билдик!" (16.- С.68).

Мөһкәм хәстәләниб јорған-дөшәјә дүшмәсини белә вечинә алмајан Мүмтаз Нијаззадә һәјатынын мә`насыны гурубјаратмагда, лазым кәләрсә ел јолунда фәда етмәкдә көрүр, сон уғуруна ушаг кими севинәрәк: "Даһа гираәтханада кәнчләримиз, учгарлыларымыз бир-биринин көзүнүн алтына "фәнәр" гојуб көјәртмәзләр, китабханачыларымыз дарысгал пилләләрлә јухары галхынча орадан јыхылыб сәггәт олмазлар"- дејир (16.- С.69).

С.Рәһимовун јаздығы кими, Нијаззадәнин ичтимаи ишләрә амала бағланан зәһмәт вә изтирабы һеч дә һәдәр јерә кетмир, өз бәһрәсини, сәмәрәсини верир. Демәк олар ки, өлкәнин бүтүн шәһәрләри, рајон мәркәзләри вә кәндләри мәдәнијјәт очагларынын јаранмасы вә инкишафы илә марагланыр, бу вә ја дикәр дәрәчәдә һәмин ишлә мәшғул олурлар. Бу јолда һәр һансы әзаб-әзијјәти өзү үчүн вәзифәборч билән, нәтичә е`тибарилә арзуларынын нечә чичәкләндијинә наил олан Нијаззадә кетдикчә фәрәһләнир, хәстәлик вә чәтинлик онун үчүн асанлашыр. Әввәлчә Нијаззадәнин арзуларыны анчаг хәјалпәрвәрлик сајанлар сонра инанырлар ки, көзәл хәјал олмадан, бу хәјал ганадлы арзуларла бағланмадан кениш мигјасда мәдәни-маариф ишини һәјата кечирмәк олмаз. Үрәк кенишлији, хәјал кенишлији, арзуларын ганадланмасы адамлары мә`нән сәфәрбәрлијә алыб силаһландырыр, һәјатында баш верән хырдачылыглардан хилас едиб јүксәкләрә, зирвәләрә апарыр, инсаны јени инсан етмәкдә һәлледичи рол ојнајыр. Буна көрә ишдә, күчдә ағырлыг чәкиб азарлајан заманларында белә Нијаззадә өз јатағында раһатлыг тапа билмир, бурада да өз ишини көрүр. Онун башчылыг етдији назирлик һүгугуна малик Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә мәдәни гуручулуг ишләри бир ан да дајанмыр, Нијаззадәнин мәдәнијјәт мүчаһидләри һәр јердә өз ишләрини көрүрләр.

Нијаззадә "мән бөјүк-бөјүк ишләрлә мәшғулам" - дејиб ловғаланмыр, хырын-хырда көрүнән ишләрдән гачмыр, бүтүн саһәләр үзрә фәалијјәтини давам етдирир. Мәһз буна көрә дә

ајрыча олараг али һөкумәт гәрарыјла республика дөвләт китабханасынын иншаатына даир мө`тәбәр гәрар аландан сонра о һәвәсләнир, гүрурланыр, бунунла белә мәнәм-мәнәмлик мәрәзинә мүбтәла олмур, өзү-өзүнү тәвазөкарлыға чағырыр.

Лакин бир тәрәфдән бу китабхана лајиһәсинин тәсдиги, иншаат ишләри илә бағлы дөвләт гәрарына көрә Нијаззадә дәрин севинч дујурса, дикәр тәрәфдән елә бу гәрара көрә пахылларын, бәдхаһларын дүшмәнчилији ону хејли кәдәрләндирир. Әлбәттә, јахшылыгла башланан ичтимаи-фајдалы амал уғрунда чарпышан, ичтимаи хејир верән јени-јени мәдәнијјәт очагларынын јаранмасы Нијаззадәјә шөһрәт кәтирдијинә көрә бир чохлары бу кишинин мәдәни гуручулуг аләминдә олан фәалијјәтини кәрәјинчә гијмәтләндириб тәгдир етдикләри һалда, бир нечәләринин гурдлу үрәкләриндә гибтә ојадыб һеч дә пахыллыг доғурмамыш дејилди. Онлар Нијаззадәнин дахили аләминдән хәбәрсиз идиләр. Онлар баша дүшә билмирдиләр ки, нә үчүн Нијаззадә республика дөвләт китабханасынын јолунда бунча зәһмәтә гатлашыбдыр? Нә үчүн Нијаззадә өзүнүн дә, дөвләт китабханасы баш лајиһәчисинин, академикинин дә јүксәк һәрарәт ичиндә јүксәк дәрәчәли шахтада голундан тута-тута мүзакирәјә-мүнагишәјә кедибдир? Һәр икиси бу кедиш заманы сәтәлчәм олублар, һәкимләрин мүаличәсиндән сонра күч-бәла сәтәлчәмдән гуртарыблар.

Бүтүн бу даркөзлүјә, пахыллыға, пислијә бахмајараг Мүмтаз Нијаззадә мәдәни-маариф комитәси хәтти илә башладығы ишләри баша чатдырмаг, натамам ишләри өз әли илә тамамламаг истәјир. Һәтта: "Мән һәлә бир нечә ил дә көнүлсүз тә`јинат алдығым бу вәзифәдә көнүллү олараг галмаг истәјирәм", - дејир.

Нијаззадә өз фәдаилик чәбһәсиндән гачмыр, дәјанәт көстәрмәк әзмини нүмајиш етдирир, јахшылыг мөвгејини јенидән мөһкәмләндирир (16.- С.83).

"Јахшылыг" повестинин сонракы фәсилләри Нијаззадәнин мүаличәсинә, јазыб-јаратмаг еһтирасы илә јашајыб мүбаризә апармасына, Москвада сечилмиш әсәрләринин - јени китабларынын нәшри илә бағлы кечирдији һисс, һәјәчан вә дујғуларынын тәсвиринә һәср олунмушдур.

"Јахшылыг" повести әввәлчә "Азәрбајчан" журналынын 1978-чи ил 2, 3, 4 вә 5-чи нөмрәләриндә дәрч олунмуш, 1986-чы илдә исә ајрыча китаб шәклиндә чапдан бурахылмышдыр(16).

Көркәмли халг јазычысы Сүлејман Рәһимовун, демәк олар ки, бүтүн әсәрләри бу вә ја дикәр дәрәчәдә китабла, мүталиә илә вә китабхана илә бағлыдыр. Әлбәттә, бүтүн бунлары бир елми мәгаләдә әһатә етмәк мүмкүн дејил. "Китабхана ағлын лабораторијасыдыр" (17) - дејән С.Рәһимовун китаб вә китабхана илә бағлылығы кәләчәкдә даһа әтрафлы арашдырылачагдыр.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Вурғун С. Әсәрләри: 6 ч.-дә.Ч. 5 (Мәгалә, мә'рузә, нитг, тәбрик вә очеркләр). – Б.; Елм, 1972. – С.222-223.
2. Азәрбајчан совет әдәбијјаты: Дәрс вәсаити. – Б.: Маариф, 1983. – 530 с.
3. Рәһимов С. Јазычы вә һәјат (Әдәбијјат мәсәләләринә даир мәгаләләр). - Б.:Азәрнәшр, 1961.- 506 с.
4. Нәчәфова М.Ј., Гулијев А.К. Халг јазычысы Сүлејман Рәһимов: Библиографија.- Б., 1975. – 150 с.
5. Рәһимов С. Һәјат јолу (Хатират дәфтәриндән)/ Сечилмиш әсәрләри: 10 ч.-дә. Ч.1 - Б.: Азәрнәшр, 1968. – 596 с.
6. Хәләфов А. Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсилинин инкишафы. Б.: Маариф, 1987. – 132 с.

6.1. Хәләфов А. Азәрбајчан али китабханачылыг тәһсили. – Б., 1998. – 220 с.

7. Сејидов Ј., Гасымзадә Г. Сүлејман Рәһимов (Монографија). - Б.: Азәрнәшр, 1960.- 120 с.
8. Сејидов Ј. Сүлејман Рәһимовун романлары. - Б.: Елм, 1975. – 224 с.
9. Рәһимов С. Ана абидәси (Роман). Биринчи китаб. -Б.: Азәрнәшр, 1967. - С.31.
10. Рәһимов С. Јанан булудлар (Очерк)// Коммунист. - 1947. - 19, 21, 22, 23 нојабр.

11. Рәһимов С. Әдәби мүлаһизәләр // Азәрбајчан. - 1968. - № 11. - С.148.
12. Рәһимов С. Нәчиб тәшәббүс// Коммунист. - 1947.- 25 нојабр.
13. Рәһимов С. Китабхана//Коммунист.- 1948. - 25 сентјабр.
14. Рәһимов С. Китаб һагтында//Коммунист. -1945. -20 сентјабр.
15. Коммунист. - 1948. - 19 ијун.
16. Рәһимов С. Јахшылыг: Повест.- Б.: Кәнчлик, 1986.- 225 с.
17. Бағыров М. Сүлејман Рәһимов / "Азәрбајчан совет әдәбијјаты" китабында. - Б.: Маариф, 1966.- С.234.